

AVARUUSOOPERAN SYNTY JA SPEKULATIIVISEN FIKTION TULEVAISUUS

© Aatu Poutanen

SCIENCE FICTIONIN AJALLISESTA PERSPEKTIVISTÄ

Pasi Karppanen & Pekka Sirkiä

Roskaa vai ei?

Jokin aika sitten Suomen Tieteiskirjoittajien sähköpostilistalla käytiin kiintoisa keskustelu, jonka yhteydessä esille nousivat eräät viimeaikaisen audiovisuaalisen sf/f:n tuotteet ja niiden taiteelliset arvot. Kuten tuossa yhteydessä todettiin, on niillä kaikilla ansionsa, jos kohta myös puutteensa.

Suurta suosiota nauttivien *Matrix*-elokuvien perusidea on ehkä epälooginen eikä elokuvan filosofinen pohjakaan kehuttava ole, mutta niillä on runsaasti muita avuja. Myös *Men In Black* -elokuvat olivat viihdyttäviä eikä *Alien*-sagakaan hassumpi ole, vaikka toistaakin liikaa itseään. Puhumattakaan kunnan atavistisesta tv-regressiosta 1960- ja 70-luvulle, jota ei järjen kanssa edes tarvitse katsella, saati ymmärtää. Viitaten esimerkiksi alkuperäiseen *Star Trekiin*, *Avaruusasema Alfaan* ja muihin nostalgiaelämyksiin vuosien takaa.

Vaikka me alan asiantuntijat olimme kuinka vahvasti muuta mieltä, genren ulkopuolinen katsoja saattaa kuitenkin pitää noita elokuvia ja tv-sarjoja typerinä ja lapsellisina toimintarymistelyinä. Ongelma on siinä, että ulkopuolinen tarkastelija ei osaa lukea niitä merkkejä ja merkityksiä, eräänlaista "sf/f:n kielioppia", puhe- ja

ymmärtämistapaa, joita me olemme vuosikaudet, eräät vuosikymmenetkin, opetelleet ymmärtämään.

Mikään ei kuitenkaan synny tyhjästä, vaan kaiken taustalla on aina olemassa pidempi kehitys. Vaikka viimeaikaisella audiovisuaalisella scifillä ehkä onkin puutteensa, ovat ne valovuosien päässä genren *todellisista* kalkkunoista. Eikä tässä siis ole puhe esimerkiksi tapauksista sarjassamme *Plan 9 From Outer Space*, vaan todella ala-arvoisista, täysin estotta valmistusajankohdan teemoja – esimerkiksi mainittakoon esimerkiksi ufot ja kolmannen asteen yhteydet – hyödyntävistä eksploitaatioelokuvista.

Näitäkin elokuvia, jotka useamman katselukerran jälkeen enemmän itkettävät kuin naurattavat, on nimittäin valitettavasti olemassa ja niitä saatettiin suomalaistenkin kuluttajien ulottuville videoalan hulluina vuosina (1978-1989) suuria määriä. Nämä elokuvat yksinään antavat genrestämme *niin huonon* kuvan, etteivät isolla rahalla tehdyt Hollywood-flopitkaan siihen kykene. Toisaalta sf/f-harrastajan tulisi olla tietoinen näistäkin tuotoksista. Näin perspektiivin saaminen alan nykyisiin edustajiin on huomattavasti helpompaa.

Sitävastoin kirjallisuuden puolella ei yhtä huonoja tuotoksia ole käännetty kuin muutamia ja useimmat

niistäkin pienten kustantamojen toimesta. Ehkä siis oli vain hyvä, että scifi rantautui Suomeen vasta 1970- ja 1980-luvuilla suurten kustantajien laatu-sf-sarjojen myötä. Näin vältettiin kioski-sf/f:n "kuolemansuudelmalta", joka esimerkiksi Ruotsissa tuhosi jo 1950-luvulta alkaen kaikki mahdollisuudet sikäläisen sf/f-materiaalin arvostukseen ns. korkeakirjallisissa piireissä.

Yleisesti ottaen Suomessa suhtaudutaankin sf/f-materiaaliin varsin myönteisesti – tai vähintään neutraalisti. Tosin eräät sf/f:ää sivuavat marginaali-ilmiöt, kuten scientologia-uskonto (joka erehdyttävästi nimeltään ja syntyhistorialtaankin liittyy alamme), on tehnyt paljon hallaa vakavammalle sf/f-harrastamiselle. Puhumattakaan 1970-luvulla niin populaarista ufo-ilmiöstä, jonka jälkimainingeissa eräässä mielessä vieläkin valitettavasti kellumme.

Scifin ajallinen jatkumo

Nykypäivänä sf/f-harrastamisen perspektiivi tuntuu kuitenkin hämärtyneen monelta. Vanhoja aikoja ei tunneta, joten monet nykyajan ilmiöt, jotka ovat enemmän tai vähemmän suoraa jatkumoa aiemmalle kehitykselle, tuntuvat nykypäivän perspektiivittömästä katsojasta ilmaantuneen

kuin tyhjästä. Näin ei kuitenkaan ole, vaan jokaisen kirjailijan ja filmintekijän takana on nuoruudesta saakka nähtyjä ja koettuja asioita, joita tekijät työstävät luovien prosessien aikana läpi elämänsä. Henkilöhistoria, sisältäen sukupolvikokemusten historian, selittää monta asiaa suomalaisenkin sf/f:n ja erityisesti fandomin nykytilasta ja ilmenemismuodoista.

Äskettäin elokuvateattereissa nähty *Sky Captain and the World of Tomorrow* on konkreettinen ja oiva käytännön esimerkki siitä, miten kuvien ja merkitysten lukeminen tarvitsee taustakseen historiallista tietoa. Ne, jotka eivät ole päässeet tutustumaan 1920-, 1930- ja 1940-lukujen sf-lehtien kuvituksiin ja juonenkulkuihin, lienevät olleet elokuvan alussa hyvin hukassa. Elokuvalla kun ei näytä olevan mitään visuaalista kiinnekohtaa nykyiseen aikaamme. Ajatukset vievät epäilemättä monet ensin fasismien ja kansallissosialismin tunnetun kuvaston äärelle.

Todellinen kuvasto on kuitenkin toisaalla eli edellämaintittujen vuosikymmenten anglo-amerikkalaisissa sf/f-lehdissä sekä saman aikakauden arkkitehtuurissa ja taidesuunnissa. Edellämaintitun epookin lukemistolehtien kuvituksessa vastaava ”teknologia-hype” esiintyy jatkuvana

vyörytyksenä. Jos tuohon kuvastoon on päässyt tutustumaan, elokuva avautuu huomattavasti helpommin. Vastaavalla tavalla genren ulkopuolinen lukija on hukassa nykyajan sf/f-kuvaston kanssa.

Avaruusoopperan synty

Samaan, 30- ja 40-lukujen pulp-lehti-epookkiin sijoittuu myös toisen science fictionin kannalta oleellisen ilmiön eli niinsanotun *avaruusoopperan* synty. Lajityypin isänä voidaan pitää yhdysvaltalaisista E.E. ”Doc” Smithiä (1890–1965) joka kehitti tuolloin lähes yksin koko konseptin. Ennen Smithiä ei vastaavalla tavalla rakennettuja sf/f-kertomuksia yksinkertaisesti ollut olemassa.

Vaikka teosten kirjallisista arvoista voikin toki olla montaa mieltä, oli konseptissa uutta sen tarinoihin mukaan tuoma mittakaava. Smithin ideana oli tehdä kaikesta suurempaa kuin aiemmin. Hän lähetti ensimmäisenä kilometrejä pitkät avaruusalukset tähtienväliseen avaruuteen ylivalonnopeudella ja hyppimään sisään ja ulos hyperavaruudesta. Hänen tarinoissaan galaktiset imperiumit sotivat keskenään ja luhistuivat kuin korttitalot mutkikkaiden juonittelujen seurauksena. Hänen sankarinsa ja näiden jälkeläiset kasvoivat yli-

inhimillisiin mittoihin toteuttaessaan muinaisia rodunjalostussuunnitelmia. Hänen superaseensa tuhosivat kokonaisia planeettoja. Kaikki tuttua esimerkiksi tv-sarja *Babylon 5:n* katsojille.

Smithiä edeltäneet kirjoittajat eivät olleet ymmärtäneet uuden teknologian, eivätkä etenkin avaruuden suunnattoman mittakaavan antamia mahdollisuuksia tarinoiden kehittämiselle. Smithin itsensä suhde tieteen ja teknologian käyttöön sf/f:ssä oli enemmän kuin vapaamielistä. Aiemmin tapahtumat oli sijoitettu tavallisimmin jollekin aurinkokuntamme planeetalle, ja seikkailut olivat olleet varsin romanttisia ja klassisia (esimerkkinä vaikkapa *Burroughs*) ja seikkailujen mittakaava, miljöö, aseet ja alukset maltillisempia.

Smith teki lähes hetkessä lopun tästä ”kotikutoisuudesta” ja vei lukijansa tähtienväliseen avaruuteen ja galakseihin. Kun Smith myöhemmin yritti sijoittaa erään tarinansa tapahtumat lähemmäs Maata, pettyneet lukijat vaativat häntä viemään sankarinsa takaisin ulkoavaruuteen. Smith taisi mestarillisesti sf/f:lle ominaisen ”ihmeen tunnun” ja lukijat olivat haltioissaan. Smithin jäljittelijöitä ja seuraajia on sittemmin riittänyt niin paperilla kuin valkokankaalla.

Sky Captain to the rescue! *Sky Captain and the World of Tomorrow* (2004).

Myös viimeisin, vastikään ensiltaan tullut *Star Wars* -elokuva **Sithin kosto** käyttää (ja on mahdollisesti jo aiemmissa osissaan kuluttanut loppuun) kaikkia Smithin yli puoli vuosisataa sitten laatiman ”työkalupakin” välineitä. Samoin ovat tehneet lukemattomat sf/f-tekstit siitä lähtien, kun ensimmäiset avaruusoopperat aloittivat harrastajien aivopesun 1930-luvulla lukemistolehdissä, radion kuunnelmasarjoina sekä myöhemmin tv-sarjoissa ja sarjakuvalehtien sivuilla.

Avaruusoopperan konseptia on myöhemmin ”uudistettu” monenkin kirjoittajan (mm. *Banks, Harrison, Simmons*) voimin. Voidaan kuitenkin hyvällä syyllä kysyä, onko muutos ollut pelkästään kosmeettista? Toisin sanoen, onko mitään todella uutta luotu avaruusoopperan lajityyppiin sitten Smithin ja kumppanien päivien? Toki tarinoiden ajattelutapa sekä kulissit ovat päivittyneet ja kirjoittamisen laadulliset kriteerit epäilemättä parantuneet. Mutta jos yhä edelleen muinaiset ennustukset ja poliittiset juonittelut kaatavat galaktisia imperiumeja, niin onko todellista muutosta tapahtunut?

Smith ja avaruusoopperan synty ovat selvääkin selvempiä, konkreettisia esimerkkejä siitä, miten lähes yhden poikkeusyksilön tajunnassa syntyneet ideat ovat muuttuneet kollektiiviseksi sf/f-tarinoiden peruskalustoksi. Valitettavasti tätä taustaa ei monikaan nykypäivän sf/f-harrastaja tai -kirjoittaja tiedä tai ole oivaltanut. Niinpä hän yhä edelleen toistaa omissa teksteissään sekä näitä vanhoja että eräitä uudempia kaavoja ja kliseitä.

Entäpä tulevaisuus?

Spekulatiivisen fiktion fantasioituminen, mukaanlukien rooli- ja liveroolipelaamisen viimeaikainen vahva vaikutus, tarkoittaa tulevaisuudessa, joskin kenties vasta sukupolven tai parin päästä, tuolloisten spekulatiivisen fiktion kuluttajien ja tuottajien omaksumaa asennetta kerronnan muotoihin ja sisältöihin. Aivan samanlainen ilmiö oli 1930-luvulta lähtien tapahtunut scifistyminen, joka saavutti huippukautensa 1950-luvulla, ja vielä seuraavienkin vuosikymmenten ja sukupolvien aikana.

Tuolloinhan esimerkiksi herrat *Steven Spielberg* (s. -47) ja *George Lucas* (s. -44) olivat päässeet siihen ikään, että saattoivat toteuttaa omat visionsa, käyttäen hyväksi aikakauden erikoistehostelevia. Aiempien aikojen ”nuotiokertomustavat” ovat tämän jälkeen vain vaihtuneet valon nopeudella liikkuviin informaatio-sisältöihin, jotka vastaavalla tavalla sosiaalistavat nuoremmat sukupolvet tuon kertomusperinteet jatkajiksi – kuluttajiksi ja tuottajiksi.

Nykypäivän sf/f-tekstit, etenkin kotimaisissa lehdissämme julkaistavat, näyttävät olevan paljon enemmän arkipäivässä kiinni kuin aiempina vuosikymmeninä. Tällaista kehitystä voisi jopa pitää sf/f:lle myönteisenä sekä laajempiin lukija- ja harrastajapiireihin vetoavana. Jotuneeko sf/f-materiaalin ”arkipäiväistyminen” siitä, että näitä tekstejä pääosin kirjoittavat naiset, joita ei ole yhtälailla aivopesty – angloamerikkalaisten kirjojen ja elokuvien kautta – luulemaan sf/f-materiaalia pelkästään toiminnalliseksi avaruusseikkailuksi 12-vuotiaille?

Vesa Sisättö kirjoittaa vuonna 2004 ilmestyneen **Ulkomaisia tieteiskirjailijoita 1** -teoksen johdannossa: ”Viime aikoina on näkynyt myös joitain merkkejä siitä, että science fiction voisi kokea uuden tulemisen pitkään jatkuneen fantasiaboomin jälkimainingeissa. Tieteiskirjallisuuden etuna on sen tyylillinen, älyllinen, juonellinen ja temaattinen monipuolisuus, etenkin kaavoihinsa kangistuneeseen massafantasiaan verrattuna. Outoa olisi, jos kirjailijoita ja lukijoita lakkaisi kiinnostamasta tulevaisuus.”

Jokainen uusi teini-ikäisten sukupolvi haluaa tunteellisia ja älyllisiä elämyksiä, joita kirjallisuus, pelit ja muut audiovisuaaliset tuotteet ovat tähänkin saakka tarjonneet. Kiinnostus tulevaisuuteen varmasti myös säilyy – muodossa tai toisessa. Aivan eri asia on sf/f-kirjallisuuden säilyminen siinä muodossa kuin me ja muut nykyisen sukupolven edustajat sen tunnemme. – Tämän päivän sf/f ei ole sellaista, joksi sen arvelin kehittyvän neljännesvuosisataa sitten.

Elämyksiä voi nykyisin hankkia niin monessa muodossa, että ennustaisin lähivuosikymmeninä jonkinlainen ”sf/f-multisimulaation” (en niinkään perinteisen kirjallisuuden)

nousua. Tietotekniikan edistymisen myötä meille tulee mahdollisuus siirtyä aktiivisesti, olkoonkin vain virtuaalisesti, osaksi seikkailuja, ei enää vain niiden passiivisiksi kuluttajiksi tekstien kautta. Tekniset innovaatiot ja edistysaskeleet vaikuttavat jatkossakin elämysten tuottamiseen ja kuluttamiseen. Emme voi olla varmoja edes siitä, että tuntemamme kirjalliset ja av-jakelutavat jatkuvat tulevaisuudessa.

Se mikä varmasti pysyy, on keskinertaisuuden monistaminen, kuten myöstietoineneksploraatio. Kaikesta muodikkaasta tehdään epäilemättä tulevaisuudessakin huonoja kopioita ja jäljitelmiä. Hyvä esimerkki tästä on tietokonepelien saralla tapahtunut vallankumous. Vaikka tekniikka on muuttunut, populaarin sf/f:n kuluttamisen muodot näyttävät silti vaihtuneen varsin vähän. Paperille painetut sanat: ”Kuole, kirottu muukalainen!” tai ”Maista sädepistoolini tulta, mulkosilmä!” ovat yhä samat, mutta nyt ne voi lukea näyttöruudulta tai kuulla kuulokkeista.

Spekulatiivisen fiktion osalta tulee toisaalta huomata sen erityisen voimakas kiinnittyminen perinteisiin – eli sen historiallisen kehityksen myötä muodostuneisiin tapoihin kertoa sekä toisaalta uusien ideoiden ja teknologioiden jatkuva etsiminen ja hyödyntäminen. Tämän erikoisen kaksijakoisuuden voisi katsoa olevan jopa sf/f:n perimmäinen olemus. Jatkuva uuden etsiminen, mutta silti pitäytyminen vanhoissa, hyvissä asioissa ja arvoissa, siinäpä kenties sf/f:n pysyvän viehätöksen salaisuus.

Vaikka spekulatiivinen fiktio ei eroakaan muusta, etenkin populaarista kulttuuristamme siinä, että se voimakkaasti toistaa ja uusintaa – ei siis uudista – perinteisiä kertomisen tapoja, on se silti yhä edelleen mahdollinen alusta jonkin uuden syntymiselle. Tämän aiemmin olemassa olemattoman synnyttämiseksi ei tietenkään tarvitse tuntea alan historiallista taustaa tai erilaisten esityskonseptien kehityskulkuja.

Mutta uskon – ja tämä on henkilökohtainen vakaumukseni – ettei sf/f:n historiallisiin kehitysvaiheisiin tutustumisesta ole mitään haittaakaan, ei lukijoille eikä kirjoittajille. Historiasta voi ja pitää ottaa opiksi, jottei toistaisi samaa loputtomiin.